

מצווה בפרשה

הרב בנימין תבורי

מצווה בפרשה

עורך: הרב אמנון בזק

ישיבת הר עציון
ספרי מגיד

Rabbi Binyamin Tabory
The Weekly Mitzva

עורך אחראי: ראובן ציגלר
עורכת משנה: שירה פינסון
עריכה לשונית: דן הלוי
עימוד: שמעון בן-שחר
עיצוב העטיפה: תני בייער

© כל הזכויות שמורות לבנימין תבורי, 2018

ספרי מגיד, הוצאת קורן
ת"ד 4044 ירושלים 9104001
טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534
www.maggidbooks.com

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-259-9 ISBN

נדפס בישראל 2018 Printed in Israel

תוכן העניינים

9.....הקדמת העורך.....

חומש בראשית

- 13.....בראשית: פרו ורבו.....
- 17.....נח: האם בני נח נצטוו במצוות כיבוד הורים?.....
- 21.....לך לך: ברית מילה על ידי גוי.....
- 25.....וירא: ביקור חולים.....
- 29.....חיי שרה: ברכת אירוסין.....
- 34.....תולדות: חיוב סומא במצוות.....
- 37.....ויצא: תפילת ערבית - רשות או חובה?.....
- 41.....וישלח: ענווה וגאווה.....
- 45.....וישב: ייבוש לפני מתן תורה.....
- 49.....מקץ: האם מותר לאדם למכור את עצמו לעבד?.....
- 53.....ויגש: לימוד תורה בדרך ובנהיגה.....
- 57.....ויחי: אבלות.....

חומש שמות

- 63.....שמות: הזהות הלאומית בשפה ובלבוש.....
- 67.....וארא: ארבע כוסות.....
- 72.....בוא: מצוות אכילת מצה.....
- 77.....בשלח: לחם משנה.....

81	יתרו: כיבוד אב ואם
85	משפטים: שאר, כסות ועונה
89	תרומה: לחם הפנים
92	תצוה: בגדי הכהונה
96	כי תשא: מחצית השקל
100	ויקהל: ענישה בשבת
104	פקודי: נטילת ידיים לעבודת הכוהנים

חומש ויקרא

111	ויקרא: אשם תלוי
114	צו: חביבה מצווה בשעתה
118	שמיני: אכילת בשר אדם
121	תזריע: מילה בשבת
123	מצורע: טומאת מצורע
126	אחרי מות: עינוי ביום הכיפורים
128	קדושים: מורא הורים, מורא מקדש, מורא שבת
132	אמור: חול המועד
136	בהר: איסור אונאה
139	בחוקותי: ערכין

חומש במדבר

145	במדבר: מתן פדיון הבן לאישה ולקטן
148	נשוא: ברכת כוהנים
152	בהעלותך: מצוות שמחה בשבת
156	שלח: מצוות ציצית
160	קורח: מחלוקת
164	חוקת: טומאה וטוהרה
168	בלק: קללה
172	פינחס: ירושה

176	מטות: הפרת נדרים
180	מסעי: מצוות יישוב ארץ ישראל

חומש דברים

187	דברים: לא תגורו מפני איש
191	ואתחנן: מצוות כתיבת מזוזה
195	עקב: ברכת המזון
199	ראה: צדקה
203	שופטים: מינוי מלך
207	כי תצא: הלוואה בריבית לנוכרי
210	כי תבוא: ערבות
214	ניצבים: תשובה
218	וילך: קריאת התורה בהקהל
221	האזינו: ברכות התורה
225	וזאת הברכה: "ברך ה' חילו" - קדושת הכוהנים

הקדמת העורך

בחודש אלול תשמ"ד הגעתי כתלמיד בשנה א' לשיבת הר עציון באלון שבות, ושובצתי בכיתתו של הרב בנימין תבורי. תוך זמן קצר עמדתי על הזכות הגדולה שנפלה בחלקי, ללמוד תורה מתלמיד חכם עצום, בעל זיכרון פנומנלי וידע נרחב בספרות התורנית, ולספוג מאישיותו של מחנך בעל יכולת פדגוגית מרשימה, המשלב בשיעוריו סיפורים מרתקים על גדולי ישראל, חיבוריהם ויצירותיהם, והכול בנעימות, במאור פנים ובחוש הומור משובח. כך האהיב מו"ר את תורתו על אלפי תלמידים ותלמידות לאורך עשרות בשנים, וכך גם נקשרה נפשי בנפשו.

מקצת מחוויה זו בא לידי ביטוי בחיבור שלפניכם, המבוסס על אוסף מאמרים שהרב פרסם מדי שבוע בבית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון (VBM).¹ בכל אחת מפרשות התורה מובא עיון קצר על מצווה המופיע בפרשה או הקשורה אליה, תוך סקירה תמציתית ובהירה של הדיונים הלמדניים המרכזיים הנוגעים למצווה זו. בקיאותו העצומה של הרב, בעידן שלפני מאגרי המידע הממוחשבים, ניכרת היטב בחיבור, שבו מובאים בין היתר גם ספרים רבים שלא תמיד מוכרים ללומדי התורה. יכולתו המופלאה של הרב לפשט נושאים

1. דפי מקורות לפרקי הספר נמצאים בבית המדרש הווירטואלי:
<http://etzion.org/he/weeklymitzva-mekorot>

מורכבים הופכת את החיבור לשווה לכל נפש שרגליה באו בשערי בית המדרש, גם ללא ידע מוקדם נרחב. תוך כדי הדברים עולים לעיתים נושאים הלכתיים אקטואליים לצידם של יסודות רעיוניים ומחשבתיים, כללי יסוד בתורה ובהלכה ועוד. מתיקותה של התורה באה לידי ביטוי בכל אחד מעמודי הספר, הכתובים באופן המושך את המוח והלב כאחד. עיונים אלו כונסו כבר למהדורה של הספר באנגלית לפני שנים מספר. המהדורה העברית התבססה על תרגומיהם של אריאל בראונשטיין ואלי סגל. בעריכה נוספו ותוקנו מראי מקומות, נעשו שינויי עריכה קלים ופה ושם גם שינויים קלים בתוכן, כך שאם חלילה תימצא טעות בספר אנא יתלו הקוראים אותה בעורך ולא במחבר.

השמחה על הוצאתו לאור של חיבור זה מעורבת בתחושת הצער על סבלו של מו"ר, המתניסר בשנים האחרונות במחלה הנוראה ALS ("מחלת לו גריג"). תקוותנו שהוצאת הספר לאור תקל ולו כמעט על סבלותיו, ותביא לו נחמה פורתא בכך שתורתו תופץ ברכים ותוסיף אהבה לה' ולתורתו. אנו מתפללים שהקב"ה יתמלא רחמים עליו להחזיקו ולרפאותו במהרה בימינו.

לסיום, ברצוני להודות מקרב לב לכל המסייעים בהוצאת הספר: לידידי ורעי הרב אביעד תבורי, בנו של מו"ר, שסייע לי לאורך הדרך; לרב עזרא ביק, המייסד והמנהל של בית המדרש הווירטואלי; לדבורה ברקוביץ ממשרד הישיבה, שבלא סיועה המסור לא היה הספר יוצא לאור; ולאנשי הוצאת מגיד: העורך האחראי הרב ראובן ציגלר, עורכת המשנה שירה פינסון ועורך הלשון דן הלוי על שהוציאו מתחת יד דבר נאה ומתוקן.

אמנון בזק

אלון שבות, סיוון תשע"ח

חומש בראשית

בראשית פרו ורבו

ספר החינוך (מצווה א) מנה את מצוות פרייה ורבייה כמצווה הראשונה בתורה, כפי שנאמר כבר בפרק א', כח: "וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹשֶׁהָ".
היראים (מצווה תיג) כתב שהתורה מצווה על קיום מצווה זו בארבעה מקומות שונים, אולם בפועל ציטט רק שניים מתוך הארבעה: את הפסוק בפרשתנו, וכך את הציווי לנח ביציאתו מן התיבה (ט', ז). התועפות ראם בפירושו ליראים ציין את הפסוק שבו נאמר ליעקב (ל"ה, יא): "אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה וְרֵבָה גֹי וְקָהֵל גֹּיִם יְהִי מִמֶּךָ", שבו הניסוח הוא בלשון יחיד, בניגוד ללשון "פרו ורבו" בלשון רבים, שכוונתו לכלל.

המשנה (יבמות פ"ו מ"ו) הביאה מחלוקת תנאים האם נשים חייבות במצוות פרו ורבו. לדעת תנא קמא נשים פטורות, ובגמרא (יבמות סה ע"ב) הובאו שני נימוקים לשיטתו: או משום שהמצווה קשורה לכיבוש ו"אין אשה דרכה לכבש", או שהציווי נאמר בלשון יחיד ליעקב, כלומר בלשון זכר, ולא בלשון רבים הכוללת גם נקבה. תוספות (שם ד"ה ולא קאמר) ציינו שלדעת תנא קמא דברי ה' בפרשתנו, "פרו ורבו", שנאמרו בלשון רבים, הם בגדר ברכה לזכר ונקבה, ולא ציווי. לדעת רבי יוחנן בן ברוקה נשים חייבות במצווה זו, שכן דברי ה' בפרשתנו הם בגדר ציווי הכולל גם נשים.
הרמב"ם (הל' אישות פט"ו ה"ב) והשלחן ערוך (אבן העזר סי' א סי"ג) פסקו להלכה כמו תנא קמא, שרק האישה מצווה על פרייה ורבייה.

המשך חכמה (בראשית ט', ז) הציע שהציווי "פרו ורבו" התייחס לאדם וחיה כאחד, אולם הציוויים שנאמרו לנח וליעקב נאמרו רק להם ולא לנשותיהם. הסיבה לשינוי זה נבעה מכך שהקב"ה אינו מצווה לקיים מצוות הכרוכות בכאב פיזי ובסיכון חיים. לפני האכילה מעץ הדעת לא היה תהליך הלידה אירוע יוצא דופן, ועל כן החיוב במצוות פרייה ורבייה חל גם על אדם וגם על חיה. אולם לאחר החטא קבע הקב"ה שתהליך הלידה יהיה כרוך בכאב, וכתוצאה מכך השתנה המצב ונשים שוב לא תהיינה חייבות במצוות פרייה ורבייה. במקום צו ה' להוליד ילדים קבע הקב"ה בטבע הנשי תשוקה אינהרנטית להוליד ילדים.

המשך חכמה הציע הסבר נוסף לסיבת פטור נשים ממצוות "פרו ורבו". התורה מאפשרת חיים פוליגמיים לזכרים, כלומר גברים יכולים להתחתן עם יותר מאישה אחת. אם אשתו של אדם אינה יכולה להוליד ילדים - הוא יכול להתחתן עם אישה נוספת ולקיים איתה את מצוות "פרו ורבו". אישה, לעומת זאת, יכולה להתחתן רק עם גבר אחד, ואם בעלה אינו יכול להוליד ילדים היא תוכל לקיים את המצווה רק אם תתגרש מבעלה הראשון ותתחתן עם גבר אחר. אילו הייתה אישה חייבת ב"פרו ורבו" היא הייתה חייבת אפוא להתגרש מבעל נעוריה כדי להתחתן עם גבר אחר, דבר שהיה גורם לצער רב וגם היה נוגד את העיקרון של "דרכיה דרכי נועם". אפשר להוסיף שהסבר זה לא היה רלוונטי לאדם וחיה, מכיוון שהם קיבלו את ברכתו של הקב"ה להתרבות ביחד, ולכן לא הייתה להם אפשרות להתחתן עם אחרים גם אילו לא הייתה הברכה מתגשמת.

אין כל ספק שנשים מקיימות את המצווה אם הן מולידות ילדים, אף על פי שהן פטורות ממנה. קיום זה מקביל לכך שנשים מקיימות את מצוות הקידושין גם לשיטת הסוברים שהן פטורות ממנה. בגמרא (קידושין מא ע"א) נאמר שאישה יכולה להתקדש על ידי שליח, אבל רצוי שהיא תתקדש בעצמה, שכן "מצווה בה יותר מבשלוחה". חלק מהראשונים הקשו מדוע נאמר כאן יסוד זה, והרי אם נשים אינן חייבות להתחתן ולהוליד ילדים מה המצווה שיש להן בכך שהן תהיינה

מעורבות במעשה הקידושין? הר"ן (שם טז ע"ב בדפי הרי"ף) יישב שנשים מקיימות את המצווה מכיוון שהן מאפשרות לגברים לקיים את חובתם.

החיד"א (ברכי יוסף אבן העזר סי' א ס"ק טז) הביא בשם "חידושי קידושין לחד מקמאי" שסובר שנשים מקיימות את מצוות פרו ורבו אף שהן פטורות, כשם שהן מקיימות את מצוות סוכה, שופר ולולב שנשים פטורות גם מהן. נוסף על כך הוא הציע שנשים חייבות ב"פרו ורבו" מדרבנן, אף שהן פטורות מדאורייתא. הצעה זאת הינה מקורית וחדשנית, מכיוון שהיא מניחה שחכמים חייבו נשים לקיים מצווה שהן פטורות ממנה מדאורייתא.

הרא"ש (כתובות פ"א סי"ב) טען שאם אדם מוליד ילדים באמצעות פילגש אין הוא חייב להתחתן, ומכאן שלדעתו מצוות "פרו ורבו" היא מצווה עצמאית שאינה קשורה לקידושין. רב אחאי גאון, לעומת זאת, קבע בשאילתות (שאלתא קסה) "דמחייבין דבית ישראל למינסב נשי ואולודי בני ומיעסק בפריה ורביה", כלומר שיש חובה להתחתן, וכן להוליד ילדים ולעסוק בפרייה ורבייה. רב אחאי הביא את הפסוק "קָחו נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת וְקָחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֵת בְּנוֹתֵיכֶם תָּנוּ לְאֲנָשִׁים וְתִלְדְּנָה בָנִים וּבָנוֹת וְרַבּוּ שָׂם וְאֵל תִּמְעָטוּ" (ירמיהו כ"ט, ו). היות שפסוק זה נכתב בנביאים ולא בתורה, נראה שלדעתו אין מדובר במצווה מדאורייתא, אלא חובה מדרבנן או עצת חכמים להתחתן לפני שמולידים ילדים. נבואה זאת של ירמיהו נפתחה בעצה לעם ישראל היוצא לגלות להשקיע בבניית בתים, בעבודת האדמה, בהולדת ילדים וכדאגה לכך שגם הם יתחתנו ויולידו ילדים. בנוגע להוראות אלו ברור שאין מדובר על חובה מדאורייתא, וצירוף הוראות אלו יחד מחזק את הרושם שמדובר כאן לכל היותר במצווה מדרבנן.¹

ספר החינוך מסכם את דיונו במצווה זו באמירה חריפה שמי

1. על גדרם של חיובים אלו עיינו קידושין כט ע"א; רמב"ם הל' אישות פ"כ ה"א.

שמבטל את המצווה ייענש בחומרה, מכיוון שהוא מפגין את חוסר רצונו לממש את רצונו של הקב"ה לאכלס את העולם: "והמבטלה ביטל עשה ועונשו גדול מאוד, שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם לישב עולמו".

נח

האם בני נח נצטוו במצוות כיבוד הורים?

בדרך כלל אנו מתייחסים למצוות כיבוד אב ואם כחלק מעשרת הדיברות, שנאמרו באופן מיוחד לעם ישראל, וכיוון שהיא איננה כלולה בשבע המצוות של בני נח הרי שהיא אכן ייחודית לעם ישראל. אולם, אנו מוצאים בתורה ובמדרשים אירועים המתארים את בני נח כאנשים שאכן קיימו מצווה זו.

לדוגמה, לאחר המבול נח השתכר והתגלתה ערוותו. בניו, שם ויפת, לקחו בגד וכיסו בו את ערוות אביהם (ט', כא-כד). רש"י שם הביא את דברי המדרש: "לימד על שם שנתאמן במצווה יותר מיפת, לכך זכו בניו לטלית של ציצית", ובפשטות הכוונה היא ששם התאמן במצוות כיבוד אב. במדרש תנא דבי אליהו רבה (פרשה טז) מבואר שנח מכונה "איש צדיק" על שם שדאג לזון, לפרנס ולכלכל את אביו בנאמנות, בניגוד לדורות הקודמים: "אמרו לנח: עבוד את אביך, היה זנו ומפרנסו ומכלכלו; עבוד את אבי אביך, קיבל עליו, היה זן ומפרנס את אביו ואת אבי אביו וכל אבותיו שהיו באותה שעה".

דוגמה נוספת לכן נח שהיווה מופת בכיבוד הורים היא עֶשָׂו, בנו של יצחק. במדרש (דברים רבה א, יד) הובאו דבריו של רבן שמעון בן גמליאל: "לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי, ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני, כיצד? אמר רשב"ג: הייתי משמש את אבי בכלים צואים, וכשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים

ולובש כלים נאים ויוצא בהן, אבל עָשׂוּ לא היה עושה כן, אלא אותן כלים שהיה לובש ומשמש בהן את אביו הן מעולים".¹ מדרש זה מתבסס למעשה על פשט הכתובים, שהרי כאשר שלחה רבקה את יעקב לקבל את הברכות מיצחק, ואמרה לו להתחפש לעשו, היא אכן לקחה "אֶת בְּגָדֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדָל הַחֲמָדָה" (בראשית כ"ז, טו), כלומר בגדים מיוחדים, ומכאן שהיא ידעה שאלו הם הבגדים שעשו לובש בעת קיום מצוות כיבוד אב.

נח, שם ועָשׂוּ לא נצטוו אומנם במצוות כיבוד אב ואם, אך נראה שמכל מקום יש בקיומה של מצווה זו חשיבות רבה, ועל כן הם זכו לשכר על הידורם ודקדוקם בקיום מצוות כיבוד הורים.

גם לאחר מתן תורה מצאנו שיש לבני נח זכות גדולה אם הם מקיימים את מצוות כיבוד אב ואם, אף שאין להם ציווי מיוחד. אחד הסיפורים הידועים ביותר בעניין כיבוד אב ואם הוא הסיפור המובא בגמרא (קידושין לא ע"א) על דמא בן נתינה, בן נח מאשקלון, שוויתר על רווח עסקי רב כיוון שהמפתח לסחורה המבוקשת היה מונח מתחת לכרית שעליה ישן אביו, ודמא לא רצה להעירו. בגמרא מסופר שכתגמול על כך זכה דמא בן נתינה שתיוולד לו בעדרו פרה אדומה, השווה הון רב. רבי חנינא העיר על מעשה זה: "ומה מי שאינו מצווה ועושה כך - מצווה ועושה על אחת כמה וכמה!", ומכאן שאומנם בני נח אינם מצווים במצוות כיבוד אב ואם, אך יש להם שכר על כך.

ר' מאיר שמחה מדווינסק (אור שמח, הל' ממרים פ"ה הי"א) הביא ראיה לכך שבן נח איננו חייב בכיבוד אב מהגמרא בנזיר (סא ע"א) המחפשת מקור לדין המשנה שם שאין נזירות לגוי. בין היתר ניסתה הגמרא ללמוד זאת מן הכתוב בפרשת נזיר - "לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ... לֹא יִטְמָא" (במדבר ו', ז), שממנו לומדים שדיני נזירות רלוונטיים רק

1. מעניין לציין כי יצחק היה כמעט עיוור ובכל מקרה לא היה יכול לראות את בגדי בנו, ואף על פי כן הייתה בכך מידה מיוחדת של כיבוד הורים ששימש את אביו בבגדים מיוחדים.

האם בני נח נצטוו במצוות כיבוד הורים?

למי שיש לו אב, ו"יצא עובד כוכבים שאין לו אב". הגמרא ביארה שכוונת דין זה היא שניירות חלה רק "במי שמוזהר על כיבוד אביו", וממילא מי שאינו מוזהר, כגון גוי, אין נזירות חלה עליו.²

בניגוד לאמור עד כה, יש מקורות המצביעים על כך שבן נח חייב במצוות כיבוד אב. הרב שמואל בן חפני גאון (בפירושו לבראשית ט', כב) מנה את מצוות כיבוד אב ואם כאחת מהמצוות המוטלות על כלל האנושות. לדעתו זו הסיבה לכך שחם נענש, שכן לו הייתה זו רק מצווה קיומית³ עבור בני נח לא היה ראוי להענישו. מעונשו של חם מוכח, אם כן, שיש חובה המוטלת על כל אחד מבני נח לכבד את הוריו, חובה הגוררת שכר ועונש.

המלבי"ם (בפירושו לדברים כ"ז, טז) כתב שאף שלא מצינו ציווי מפורש על כיבוד אב לבני נח, מכל מקום אסור לבן נח לבזות או לקלל את הוריו, שכן "השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום" (קידושין ל ע"ב). על פי גישתו, אומנם לא הוטלה חובה חיובית⁴ על בן נח לכבד את אביו ואימו ולשרתם, אולם אסור לו לנהוג בהם בחוסר כבוד, ועל כן אסור לו לקלל את הוריו ולנהוג בהם בכזיון.

בשלחן ערוך (יו"ד סי' רמא ס"ט) נאמר: "גר אסור לקלל אביו העובד כוכבים ולהכותו, ולא יבזהו, שלא יאמרו: באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה". כלומר, אף על פי שהגיור מפקיע את יחס ההורות אסור לגר לבזות את הוריו, כדי שלא יאמרו שהצטרפות לכנסת ישראל מאפשרת לאדם להתנהג באופן מוסרי פחות מזה שנדרש ממנו בהיותו בן נח, כי באופן זה ייווצר רושם שתהליך הגיור מפחית את קדושתו של האדם.

עם זאת, רבים מנושאי הכלים של השלחן ערוך⁵ התקשו להבין

2. בהמשך הגמרא אומנם דוחה לימוד זה, אך אין היא חוזרת בה מעצם הקביעה העקרונית שגוי איננו מוזהר על כיבוד אביו.
3. כלומר מצווה שאין בה חיוב, אך בכל זאת אפשר לקיים אותה.
4. כלומר מצווה שיש בה חיוב.
5. ובהם רבי עקיבא איגר, וכן בית הלל ויד שאול על אתר.

מדוע יש חשש שיאמרו "באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה", שהרי בן נח איננו מצווה על כיבוד אב, וממילא אין כאן "קדושה" כלל שממנה מפחיתים כעת. רבי עקיבא איגר הצייע שכיוון שמנהגם של הגויים הוא לכבד את הוריהם, הרי שיש בכך בעיה שלאחר הגיור יפסיק הגר לכבד את הוריו כמנהגו. היד אברהם הצייע שאומנם אין חובה על גר לכבד את הוריו, אולם אסור לו לבזותם או לקללם. איסור זה נוהג גם בבני נח, כפי שראינו מנח, חם ועשו, ועליו נאמר שהוא נוהג גם בגר, אף שייחוסו פקע.

נושאי הכלים שהתקשו בדברי השלחן ערוך לא התייחסו לכך שמקור פסק זה הוא בדברי הרמב"ם (הל' ממרים פ"ה הי"א). בדברי הרמב"ם שם מופיע גם משפט שלא הוזכר בשלחן ערוך ביחס לחיוב הגר כלפי אביו: "אלא נוהג בו מקצת כבוד".⁶ ר' משה פינשטיין זצ"ל (אגרות משה יו"ד ח"ב סי' קל) דן בגדר "מקצת כבוד". לדעתו יסוד מצוות כיבוד אב ואם הוא בהכרת הטוב, ולכן אף שאין ציווי מיוחד לבן נח המחייב אותו בכיבוד אב, יש לו חיוב בכיבוד מכוח חיובים מוסריים החלים על כלל בני האדם. בעוד שלעם ישראל מצוות כיבוד אב מתקיימת במילוי החובות המפורטות במערכת מסועפת ומפורטת של דינים, לבן נח מצוות כיבוד אב מתקיימת על יד הכרת הטוב בשיעור של "מקצת כבוד".⁷ אפשר לצרף לכך גם את דברי הירושלמי (פאה פ"א, טו ע"ד), המדמה את כיבוד אב לתשלום חוב, וברור שהשבת חוב היא חובה המוטלת גם על בני נח.

לסיכום, נראה שאין מצווה ספציפית המחייבת בן נח לכבד את הוריו. עם זאת, יש לו איסור לבזותם או לקללם, וטוב שיתנהג עמהם ב"מקצת כבוד" כביטוי להכרת הטוב או כתשלום חוב, ערכים המחייבים ברמה המוסרית-אוניברסלית.

6. עיינו בחילופי הנוסחאות המובאים במהדורת פרנקל שם.
7. ממילא אפשר להבין בדרך זו את הדברים בעניין "קדושה חמורה" בבן נח, הנוגעת להיבט זה הקיים במצוות כיבוד הורים.

לך לך

ברית מילה על ידי גוי

כחלק מכריתת הברית בין הקב"ה לאברהם אבינו נצטווה אברהם במצוות ברית מילה. בהיותו בן תשעים ותשע הובטח לו שזרעו יירש את הארץ ושזאת תהיה נחלתו לעולם. לאחר הבטחה זו נצטווה אברהם למול את עצמו ואת כל בני ביתו הזכרים (י"ז, ט). חשיבותה של מצווה זו ניכרת מתוך כך שמי שאינו מקיים אותה חייב כרת (שם, יד); מצווה זו וקורבן פסח הן שתי מצוות עשה היחידות שהמבטלן חייב כרת.

בכרייתא המובאת במסכת עבודה זרה (כו ע"ב) נחלקו התנאים האם מותר לגוי למול יהודי. לדעת רבי מאיר: "עובד כוכבים לא ימול ישראל מפני שחשודין על שפיכות דמים", וחוששים שמא ינצל הגוי את ההזדמנות ויפגע בנימול, בעוד שלדעת חכמים: "עובד כוכבים מל את ישראל בזמן שאחרים עומדין על גבו, אבל בינו לבינו לא". מכל מקום, המחלוקת מצטמצמת לשאלה המעשית האם יש חשש שמא יפגע הגוי בנימול, אך ברמה העקרונית, הן לדעת רבי הן לדעת חכמים אין פסול מהותי בברית מילה שנעשית על ידי גוי.

אולם בהמשך הסוגיה מובאת דעת ר' יהודה שאכן יש פסול עקרוני בכך שגוי ימול אחרים. לדעתו הפסול נלמד מן הפסוק: "וְאַתָּה אֶת פְּרִי־תְשׁוּרָתִי (בראשית י"ז, ט), שממנו משמע שהברית היא ציווי ייחודי דווקא לאברהם ולזרעו, להוציא עובדי כוכבים, שאינם נחשבים כזרע אברהם. ר' יוחנן מביא מקור נוסף לפסול ברית מילה שנעשתה על ידי גוי: "המול ימול" (שם, יג), כלומר, רק מי שנכלל במצוות המילה

יכול למול אחרים.¹ הגמרא מבארת שאין מדובר בשאלה מציאותית האם המוהל באמת נימול, אלא בשייכות מהותית לכרית של עם ישראל. משום כך, גוי פסול למילה אף אם בפועל הוא מהול, ולעומת זאת ישראל כשר למול אף אם מסיבות מסוימות אין הוא חייב במילה, כגון מי שמתו אחיו מחמת מילה ויש חשש שהמילה מסוכנת לו.

המנחת חינוך (מצווה ב) הביא בשם ר' יהונתן אייבשיץ שעל האב מוטלת החובה למול את בנו בעצמו, או לחילופין עליו למנות שליח שיעשה זאת עבורו.² לאור זאת הקשה המנחת חינוך מדוע נדרשנו למקור כדי לפסול מילת גוי, והרי ממילא הוא פסול למול, שהרי אין הוא יכול לשמש כשליחו של האב, שהרי אין שליחות לגוי (בבא מציעא ע"ב)!

אומנם, תוספות הרי"ד (עבודה זרה כו ע"ב ד"ה ימול) נקט בעמדה הפוכה והוכיח מכך שיש מי שסובר שגוי כשר למול אחרים, שכן אין צורך בשליחות במילה. לדעתו מצוות האב היא לדאוג לכך שהמילה תבוצע, אולם אין מוטלת עליו החובה לבצע את המילה באופן אישי: "ככל טצדקי שנחתכה ערלתו היא כשרה, ואפילו על ידי חבורה בעלמא, והילכך אפילו בגוי היא כשרה". מתוך גישה זו ביאר הרי"ד במקום אחר מדוע היה צורך בלימוד מיוחד לכך שנשים פטורות מחיוב מילת בניהן, ולא פטרו נשים מעצם העובדה שמילה היא מצוות עשה שהזמן גרמה מאותה סיבה, שזו מצווה כללית המוטלת על האב לדאוג לכך שבנו יהיה מהול, ואין למצווה זו מועד מיוחד: "האב שצוהו הבורא להתעסק במילת בנו העסק ההוא אין לו זמן שבין ביום ובין בלילה יטרה ויכין צרכי מילת בנו" (תוספות הרי"ד קידושין כט ע"א ד"ה איהי מנלן). אולם המנחת חינוך אכן סבר שיש צורך בשליחות למילה, ואם כן, עדיין יש לתרץ לשיטתו מדוע יש צורך בלימוד מיוחד לפסול

1. כלומר, דורשים את הפסוק כאילו כתוב "הנימול ימול".
 2. כפי שנהוג בימינו, שאבי הילד ממנה את המוהל להיות שליחו.

ברית מילה על ידי גוי

מילה על ידי גוי, ואין די בכך שגוי פסול לשליחות. ייתכן שאפשר לתרץ קושיה זו באופן זה: במקרה שאדם מישראל מל את הילד ללא רשות האב, הרי שאף על פי שהמצווה מוטלת על אבי הילד ועליו לבצע בעצמו את המילה או למנות שליח עבור כך, אין ספק שהילד נחשב מהול כהלכה. במקרה כזה אומנם ייתכן שהמוהל יצטרך לפצות את האב על כך ש"גזל" ממנו קיומה של מצוות עשה, וכפי שפסק השלחן ערוך (חור"מ סי' שפב ס"א): "שכל המונע הבעלים מלעשות מצות עשה שהם ראויים לעשותה, וקדם אחר ועשאה, משלם לבעלים י' זהובים", אולם המילה התקיימה כהלכתה.

ממילא, הפסוק הפוסל מילת גוי משמעו שאף אם מעשה המילה התבצע בהתאם לכל הדרישות המציאותיות שבהלכה, מכל מקום מעשה זה איננו נחשב למילה הלכתית, ועל כן הילד אינו נחשב כנימול עד שיטיף דם ברית.

הרמב"ם (הל' מילה פ"ב ה"א)³ פסק: "עכו"ם לא ימול כלל, ואם מל אינו צריך לחזור ולמול שנייה".⁴ הכסף משנה (שם) כתב שהרמב"ם הסתפק בשאלת כשרותו של עכו"ם למול אחרים ועל כן פסק שלכתחילה לא ימול, אולם בדיעבד, אם מל, המילה כשרה. אולם השאגת אריה (שו"ת הישנות סי' נד) הקשה על הכסף משנה: אם יש ספק מהי ההלכה במילת גוי, הרי שעלינו להחמיר בהתאם לכלל "ספק דאורייתא לחומרא" ולהצריך מעשה מילה נוסף! ואכן, השאגת אריה חולק על דעת הכסף משנה וסובר שמילה שבוצעה על ידי גוי פסולה לגמרי, ו"הוה ליה מעוות שאין יכול לתקון" (אף לא על ידי הטפה).⁵ לסיכומו של דבר, ברור שעדיף שיהודי יבצע את ברית המילה.

3. כך פסק גם השלחן ערוך, יו"ד סי' רסא ס"א.
4. בבית יוסף (יו"ד סי' רסד) הובאה מחלוקת האם כוונת הרמב"ם שאין צורך במעשה נוסף כלל, או שמא יש לבצע הטפת דם ברית.
5. ייתכן עוד להסביר בדעת הרמב"ם שמעשה מילה על ידי גוי כשר, אלא שלכתחילה אין לתת לגוי למול מסיבות שהרמב"ם לא פירטן.

בדיעבד, אם גוי כבר מל יהודי, נחלקו הפוסקים האם מילתו כשרה,
וכן אם יש לבצע פעולה נוספת של הטפת דם ברית.

וירא

ביקור חולים

הפרשה נפתחת בהתגלות ה' לאברהם, כשהוא יושב בפתח אוהל באלוני ממרא - "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מַמְרָא" (י"ח, א). המפרשים התמודדו עם השאלה כלפי מה מכוונת היראות זו של הקב"ה, ורש"י כתב בעקבות המדרש: "וירא אליו - לבקר את החולה. אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה, ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בשלומו". ר' חמא בן חנינא טען (סוטה יד ע"א) שהפסוק "אַתְּ כָּל הַדְּבָר אֲשֶׁר אֲנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת" (דברים י"ג, א) הוא ציווי "להלך אחר מדותיו של הקדוש ברוך הוא": כשם שהקב"ה הלביש את אדם וחוה (בראשית ג', כא) - כך עלינו להלביש את הנזקקים; כשם שהקב"ה ביקר את החולים באלוני ממרא - כך עלינו לבקר אותם; כשם שהקב"ה ניחם את יצחק בעת האבל על אביו (בראשית כ"ה, יא) - כך עלינו לנחם את האבלים, וכשם שהקב"ה קבר את משה (דברים ל"ד, ו) - כך עלינו לקבור מתים.

מקור אחר לחיוב לבקר חולים מופיע בדברי רב יוסף (בבא מציעא ל ע"ב), שלמד זאת מן הפסוק "וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ וַיֵּלְכוּ בָּהּ וְאֵת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן" (בראשית י"ח, כ). מפסוק זה נלמדות כמה חובות חברתיות: "והודעת להם - זה בית חייהם; את הדרך - זו גמילות חסדים; ילכו - זה ביקור חולים; בה - זו קבורה; את המעשה - זה הדין; אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין".

ר' יצחק מקורביל החשיב את מצוות ביקור החולים כאחת מתרי"ג מצוות (סמ"ק מצוה מז), והביא את הפסוק "כִּי תִשְׁמַר אֶת מִצְוֹת ה'

אֱלֹהֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָיו" (דברים כ"ח, ט) כמקור למצווה. גם בעל הלכות גדולות מנה את מצוות ביקור חולים בין מצוות העשה מדאורייתא, אולם הרמב"ם (הקדמה לספר המצוות, השורש הראשון) חלק על כך, שכן לדעתו אין לכלול דינים ותקנות רבנן ברשימת המצוות. משום כך לא כלל הרמב"ם גם מצוות אחרות מדרבנן ברשימת המצוות מדאורייתא, כגון ניהום אבלים, קריאת מגילה והלל.

הרמב"ם המשיך בבירור עמדתו בנוגע למצווה זו גם בשורש השני שם, וכן בהלכות אבל (פי"ד ה"א). לדעתו מעשי חסד ונדיבות ספציפיים, כמו ניהום אבלים, ביקור חולים, הכנסת אורחים, ארגון הלוויות וכיו"ב הם פועל יוצא של תקנות חכמים. עם זאת, הרמב"ם הדגיש שם שאף על פי שהחובות האלה הן באופיין מדרבנן, הן נכללות בגדר מצווה דאורייתא: "אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם, הרי הן ככלל 'ואהבת לרעך כמוך'".

במבט ראשון, עמדה זו נראית תמוהה במקצת. האם התורה אינה מצווה עלינו לבקר חולים? אם התורה מצווה עלינו לאהוב את רעינו, ובפשטות ציווי זה כולל גם ביקור חולים, הרי שלכאורה המסקנה צריכה להיות שזוהי מצווה מן התורה ולא רק מדרבנן! יתר על כן, המצווה ללכת בדרכי ה', שהזכרנו לעיל, נראית אף היא כחובה בסיסית מן התורה. הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל אף טען¹ שהמצווה המרכזית של תרי"ג המצוות היא מצוות ההליכה בדרכו של ה'.

הרב אהרן סולובייצ'יק זצ"ל הסביר את העניין² על ידי הצבת קריטריונים מוגדרים למצוות "ואהבת לרעך כמוך" ו"והלכת בדרכיו". מצוות אלו נמצאות בתחום "חובות הלכות", ומטרתן להפנים את אהבת הבריות ולפתח מידות טובות, כגון חמלה ורחמים. את המידות

1. הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, "רעיונות על התפילה", בתוך: עבודה שבלב - מסות על התפילה, אלון שבת תשס"ו.
2. הרב אהרן סולובייצ'יק, עוד יוסף ישראל בני חי, עמ' 4, ישיבת בריסק, שיקגו תשנ"ג.

ביקור חולים

הללו אנו לומדים ממעשי ה', אך אין חיוב מהתורה להפגין רגשות כאלה באמצעות מעשה מסוים דווקא. חז"ל הורו לנו עקרונות מנחים ומכוונים שסייעו להפעיל רגשות פנימיים אלה. כשאדם פרטי נוהג כך, כפי שהורו חז"ל, הוא מפגין כלפי חוץ את רגשותיו הפנימיים ומקיים בכך את המצווה מדאורייתא.

בשאלות דרב אחאי גאון (שאלתא צג) מובא שמצוות ביקור חולים מוטלת על "בית ישראל", ומדבריו משתמע שגויים אינם מצווים בכך. אם המצווה מבוססת על אהבת הרע או על הליכה בדרכי ה', אפשר אכן לומר שמצוות אלו אינן חלות על גויים. אולם לכאורה ישנו מקור שממנו אפשר להסיק שביקור חולים הוא חובה המוטלת גם על גויים. הגמרא (נדרים מ ע"א) מספרת על תלמידו של ר' עקיבא שנפל למשכב וחכמים לא ביקרו אותו בחוליו, עד שר' עקיבא עצמו ביקר אותו ודאג אישית לכל צרכיו. כשר' עקיבא יצא, קרא אליו התלמיד "רבי, החייתני!" לאור זאת יצא רבי עקיבא ודרש: "כל מי שאין מבקר חולים - כאילו שופך דמים". אמירה זו אומצה על ידי הרמב"ם (הל' אבל פי"ד ה"ד): "ביקור חולים מצוה על הכל, אפילו גדול מבקר את הקטן, ומבקרין הרבה פעמים ביום וכל המוסיף משובח ובלבד שלא יטריח. וכל המבקר את החולה כאילו נטל חלק מחליו והקל מעליו וכל שאינו מבקר כאילו שופך דמים".

לאור העובדה שאיסור שפיכות דמים הוא אחד משבע מצוות בני נח, אפשר לטעון שכל ביטוי של שפיכות דמים, כפי שניסח ר' עקיבא, מחייב גם גויים באותה מידה.

אומנם יש לציין שעניינים נוספים הושוו לשפיכות דמים, ולא ברור האם אכן כוונת הדברים הייתה לשם השוואה מלאה, או רק על מנת להעצים את חומרת העבירה. כך, למשל, הגמרא (סוטה י ע"ב) אומרת: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פניו חבירו ברבים". תוספות (שם ד"ה נוח) התקשו מדוע אפוא אין הלכנת פני חבר ברבים כלולה במצוות "ייהרג ואל יעבור" שעליהן מצווה האדם למסור את הנפש (פסחים כה ע"א), ותירצו: "דעבירת הלכנת

פנים אינה מפורשת בתורה, ולא נקט אלא עבירות המפורשות". מכאן משתמע שלדעתם אכן יש לקבל את לשון הגמרא כפשוטה ולראות בהלבנת פנים איסור מקביל להריגת אדם, שדינו ב"ייהרג ואל יעבור". אפשר אפוא לומר כי לפי גישת בעלי התוספות, שהשוואה מסוג זה נתפסת כהשוואה לכל דבר, יהיה גוי מחויב גם בביקור חולים, שכן רואים את מי שאינו מבקר חולים כשופך דמים, וגוי מחויב באיסור שפיכות דמים. עם זאת יש לציין שלדעת ראשונים אחרים אין להבין השוואות אלו באופן מילולי.³

כרוב המצוות שבין אדם לחברו לא תוקנה ברכה גם על קיום מצוות ביקור חולים. רבנו בחיי (במדבר ל"ה, ח) הסביר שבכרות נאמרות רק על מצוות שגויים אינם מקיימים אותן, כיוון שבכך אנו מבטאים את הרעיון שהקב"ה "קידשנו במצוותיו". מובן שאין להסיק מדבריו שלדעתו הגויים מחויבים במצוות אלה, אלא שעצם העובדה המציאותית שהם מקיימים אותן בפועל גורמת לכך שמצוות אלו אינן מהוות ביטוי ייחודי לקדושת ישראל על ידי המצוות.

3. כגון המאירי (ברכות מג ע"ב), שהגדיר את המשפט שנוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילכין פני חברו ברבים כ"דרך צחות".